

Kijk op exoten

nummer 35, mei 2021

Met exoten worden uitheemse soorten aangeduid die Nederland niet op eigen kracht kunnen bereiken, maar door menselijk handelen (transport, infrastructuur) hier in de natuur terecht zijn gekomen of dat in de nabije toekomst dreigen te doen. Soorten die Nederland op eigen kracht bereiken vanuit hun natuurlijke verspreidingsgebied, bijvoorbeeld door klimaatverandering, zijn geen exoten. Exoten leiden in de meeste gevallen niet tot grote problemen; slechts een beperkt aantal vertoont invasief gedrag door een explosieve ontwikkeling na vestiging. Invasieve exoten kunnen een bedreiging vormen voor de inheemse biodiversiteit, volksgezondheid of veiligheid.

ANEMOON

BLWG

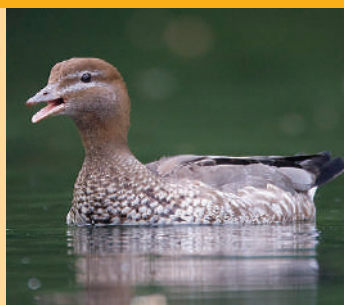

RAVON

Inhoud

Stijf priemwier	2
Walnootziekte en kastanjekanker	4
Exotische miljoenpoten	6
Vlindertuinen vol exoten	8
Kaukasische dwerggrondel	9
Keuzehulp voor tuinplanten	10
Italiaanse kamsalamander en marmersalamander	12
Exotische watervogels	14
Uitheemse steuren	16
Exotische eekhoorns	18

Exoten melden

Het is van groot belang waarnemingen van exoten te melden, zodat er in onderzoek, beleid en beheer rekening mee gehouden kan worden. Gebruik hiervoor de invoerportals Waarneming.nl, Telmee.nl en Mijnvismaat.nl.

Ook de bijbehorende apps zijn erg handig omdat je in het veld meteen kunt melden:

- voor Android-toestellen ObsMapp, MijnVISmaat, NDFF Invoer, NOVA en snApp de Exoot;
- voor iPhone-toestellen iObs, NDFF Invoer, MijnVISmaat en snApp de Exoot.

Deze portals en apps werken nauw samen en zorgen ervoor dat uw waarnemingen terecht komen in de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF).

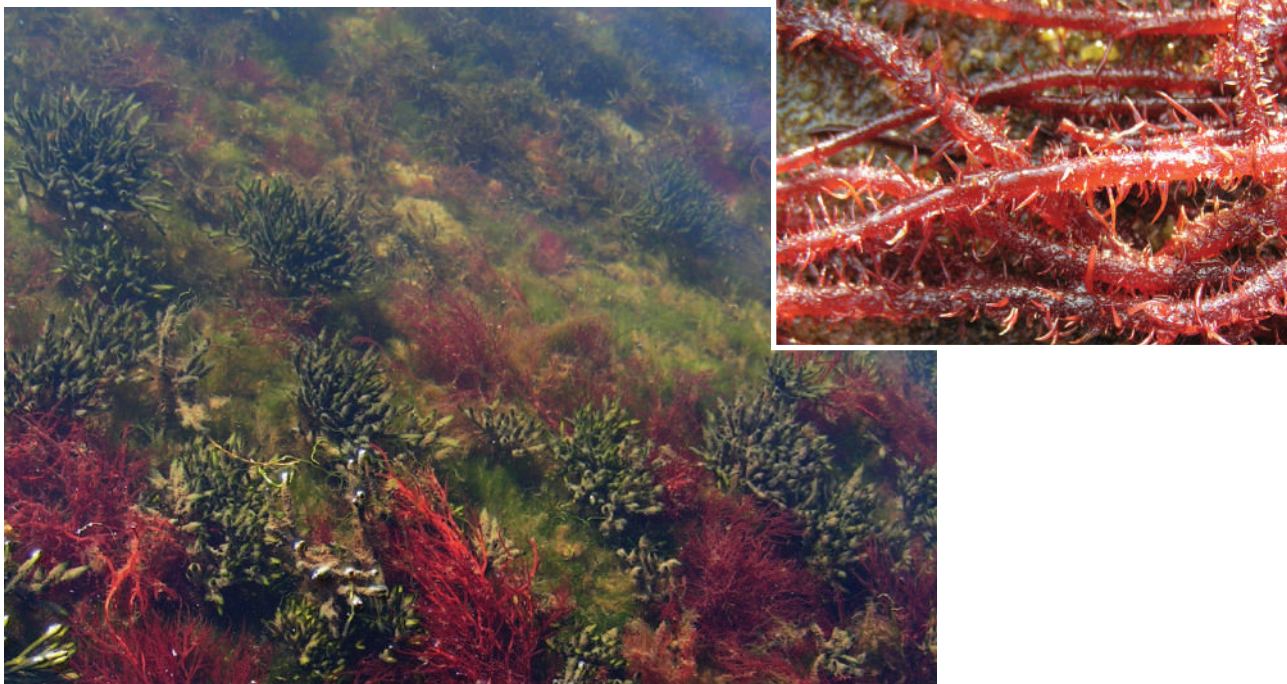
Exotische wieren inventariseren: begin met stijf priemwier

Adriaan Gmelig Meyling & Luna van der Loos, Stichting ANEMOON

Op 4 maart 2021 verscheen de Veldgids Zeewieren (van der Loos *et al.*, 2021). Deze gids, die is uitgegeven door de KNNV in nauwe samenwerking met Stichting ANEMOON, behandelt in totaal meer dan 130 in Nederland voorkomende soorten wieren. Het betreft de wieren die je met het blote oog of met een veldloop op naam kunt brengen. Soorten die alleen met microscopische kenmerken of alleen met DNA-analyses gedetermineerd kunnen worden, zijn buiten beschouwing gelaten. Tot deze 130 soorten behoren ook 17 exoten die door de mens - merendeels onbedoeld - zijn ingevoerd in Europese mariene en brakke wateren. Een overzicht van de exotische wieren en Europese wiersoorten die pas in de afgelopen decennia in Nederlandse zoute en brakke wateren zijn aangetroffen, is te vinden op de website van Stichting ANEMOON. Zie ook het op 2 mei verschenen NatureToday-bericht over dit onderwerp.

Stijf priemwier

Een van de exotische wiersoorten is stijf priemwier (*Agardhiella subulata*). Deze soort is afkomstig uit de Grote Oceaan en werd in 1998 voor het eerst in onze kustwateren aangetroffen. Sindsdien is dit wier in zowel de Oosterschelde als het Grevelingenmeer zeer algemeen geworden. Het groeit op stenen en schelpen in het getijdengebied en ook dieper in het sublitoraal. Het is ook te vinden in wateren zonder getij.

Stijf priemwier tussen het groen viltwier (*Codium fragile*) in het Havenkanaal van Goes.

Detail: Stijf priemwier waarbij de priemvormige uitsteeksels goed te zien zijn. (Foto's: Mart Karremans)

De kleur is opvallend helderrood en het wier voelt vlezig en stevig aan. Vaak zijn (korte) priemvormige uitlopers aanwezig. Er is een kleine hechtschijf, waaruit cilindrische assen groeien die herhaaldelijk vertakt zijn. Deze assen zijn maximaal 5 mm in doorsnede en worden zowel aan de top als aan de basis smaller. In doorsnede is te zien dat het centrum van de assen bestaat uit een weefsel van dunne filamenten met daaromheen een schors (cortex) van veelhoekige, afgeronde cellen.

Stijf priemwier in de getijdenzone van de Oosterschelde bij Kattendijke. De struikvormige structuur blijft ook boven water intact. (Foto: Mart Karremans)

Stijf priemwier is te verwarren met meerdere andere roodwieren. Die soorten hebben echter veel slankere assen. In tegenstelling tot deze andere roodwieren – en zoals de Nederlandse naam al zegt – is het wier opvallend stijf, hetgeen met name duidelijk opvalt als de planten bij laag water droogliggen in het intergetijdengebied. De planten behouden hun struikvormige structuur dan grotendeels en zakken niet volledig in elkaar.

Wier-waarnemingen zijn zeer welkom!

We weten dat stijf priemwier en andere exotische wiersoorten algemeen zijn geworden. Maar het aantal waarnemingen dat wordt doorgegeven van deze en andere (exotische) wiersoorten is nog zeer gering. Er is geen goed beeld van de verspreiding en de trend. Tot voor kort kon dat deels verklaard worden door het ontbreken van een veldgids met duidelijke veldkenmerken. Inmiddels is dat geen argument meer. Iedereen kan zeewieren leren herkennen en waarnemingen doorgeven. Dat kan via verspreidingsatlas.nl en waarneming.nl. Mocht je interesse (op den duur) ook uitgaan naar andere organismen uit de getijdenzone, dan nodigen we je uit mee te doen met het LIMP (Litoraal Inventarisatie en Monitoring Project).

Om veel zeeorganismen levend te zien, hoef je lang niet altijd te duiken. De getijdenzone is immers uitermate rijk en tijdens laagwater kun je veel prachtige dieren en wieren zien en heel bijzondere ontdekkingen doen, waaronder steeds meer exotische wieren. Voor wie wil beginnen met het inventariseren van (exotische) zeewieren is stijf priemwier zeker een aanrader.

Heb je interesse in het LIMP en/of het inventariseren van zeewieren, stuur dan een mailtje naar anemoon@cistron.nl.

Verder lezen

Loos, L. van der, M. Karremans & F. Perk, 2021. Veldgids Zeewieren. KNNV Uitgeverij. 302 pp.

Bekende verspreiding van stijf priemwier: <https://www.verspreidingsatlas.nl/S145677>

Overzicht van exotische wieren: <https://www.anemoon.org/projecten/exoten/marien-en-brakwater/soortenlijst-wieren>

Overzicht van wiersoorten die van nature voorkomen in Europa, maar zich pas na 1997 hebben gevestigd in Nederland:

<https://www.anemoon.org/projecten/exoten/nieuwe-wiersoorten-uit-europa>

Steeds meer zeewiersoorten in Nederland, 2 mei 2021. Natuurbericht Nature Today.

<https://www.naturetoday.com/nl/nl/nature-reports/message/?msg=27633>

Schimmelziekten bij walnoot en tamme kastanje

Kees van Vliet, Nederlandse Mycologische vereniging

In de afgelopen tien jaar is in Kijk op Exoten aandacht besteed aan twee schimmelsoorten die een risico vormen voor walnoot (enkele soorten *Juglans*) en tamme kastanje (*Castanea sativa*). Gelukkig zijn in Nederland nog geen aantastingen van walnoten bekend en zijn aantastingen van tamme kastanjes zeldzaam. Dat willen we graag zo houden; daarom beschrijven we hier de belangrijkste informatie over deze boomziekten, zodat u de symptomen kunt herkennen en melden. Vooral bij de walnotenziekte is dit belangrijk, omdat aangetaste bomen zo snel mogelijk vernietigd moeten worden wanneer een aantasting is vastgesteld.

Walnotenziekte

Deze ziekte, die walnoten aantast, is ook bekend onder de onheilspellende naam duizendkankerziekte. De ziekte wordt veroorzaakt door de schimmel *Geosmithia morbida*. Sporen van de schimmel worden verspreid door een bastkevertje met de naam *Pityophthorus juglandis*. Beide komen oorspronkelijk uit het zuidwesten van de Verenigde Staten, waar de ziekte in 2008 voor het eerst werd beschreven en de ziekte zich snel verspreidde. Door transport van boomstammen, brandhout en plantmateriaal speelt de mens hierbij een grote rol. Dit heeft in de VS geleid tot grootschalige sterfte onder vooral de zwarte walnoot (*Juglans nigra*), die zeer vatbaar is voor de ziekte. In Europa komt de ziekte voor zover bekend tot nu toe alleen voor in Italië (sinds 2013). Hier wordt naast de zwarte walnoot ook de okkernoot (*J. regia*) aangetast, maar die is minder vatbaar. Door fytosanitaire maatregelen proberen de autoriteiten verdere verspreiding in Europa te voorkomen.

Kenmerken

De aantasting ontstaat doordat de kevers gaatjes boren in de schors en daarbij sporen van de schimmel introduceren. De schimmel verspreidt zich door de gangen van kevers en larven en tast ook het bastweefsel aan. Hierdoor wordt het transport van water en nutriënten belemmerd. De eerste symptomen zijn plaatselijk geel worden en verwelken van bladeren; meestal aan de buitenzijde van de kroon. Rond de vele gaatjes die de kevers boren ontstaan tot 3 cm grote kankers die steeds meer transportvezels afsluiten, waardoor takken en grote delen van de kroon afsterven. Uiteindelijk sterft de hele boom, twee tot vier jaar nadat de eerste symptomen zichtbaar werden. De ziekte kan niet bestreden of voorkomen worden met chemische middelen. De bastkevers kunnen lang overleven op een klein stukje hout met bast. Er gelden dus strenge restricties voor het vervoer van hout en plantmateriaal van vatbare soorten.

Walnotenziekte door de schimmel *Geosmithia morbida*. Detail: Aantasting schors door kevertjes en schimmel. (Bron: Karen Snover-Clift, Cornell University & Elizabeth Bush, Virginia Polytechnic Institute and State University - Bugwood.org)

Kastanjekanker door de schimmel *Cryphonectria parasitica*. Detail: Aantasting schors door de schimmel. (Bron: Andrej Kunca, National Forest Centre Slovakia & Richard Gardner - Bugwood.org)

Foto rechts: Vruchtlichamen van de schimmel *C. parasitica*. (Bron: Joseph OBrien, USDA Forest Service - Bugwood.org)

Kastanjekanker

Deze ziekte komt oorspronkelijk uit Zuidoost-Azië en wordt veroorzaakt door de schimmel *Cryphonectria parasitica*, die daar weinig schade aanricht. In 1904 stak de ziekte de kop op in de oostelijke VS, waarschijnlijk door de import van Japanse *Castanea* bomen. In nog geen 50 jaar tijd ging vrijwel de hele populatie Amerikaanse *Castanea* ten onder aan deze *Chestnut blight* (kastanjekanker). Introductie in Europa volgde in 1938, in Italië, van waaruit de ziekte zich verspreidde naar het oosten en het noorden. Aanvankelijk gingen in Zuid-Europa grote arealen tamme kastanje verloren. Daarna trad echter geleidelijk herstel op. Men ontdekte dat dit kwam door de natuurlijke verspreiding van een RNA-virus (CHV1) dat de schimmel infecteert, waardoor de werking wordt afgezwakt. Toch blijft het een ernstige ziekte die ecologische en economische schade kan aanrichten. In Nederland wordt slechts af en toe een melding gedaan, waarna de aangetaste boom wordt vernietigd om verdere verspreiding te voorkomen. Tamme kastanjes komen verspreid voor in de groene ruimte; in Zuidoost-Nederland komen relatief veel oude tamme kastanjes voor.

Kenmerken

Bij beschadiging van een boom kan de schimmel binnendringen en onder de schors verder groeien. Er ontstaat eerst een oranjebruine plek op de schors; er vormen zich verzonken kankerplekken en later ook scheuren. Uiteindelijk wordt het cambiumweefsel rond tak of stam gedood, het transport van water en nutriënten stopt en boven de aantasting sterft de boom af. Het dode blad blijft een tijdje zitten, waardoor de aantasting al van een afstand te herkennen is. Onder de aantasting kan de boom weer uitlopen. Na een tijdje worden kleine ronde oranje vruchtlichaampjes zichtbaar, die aan de schimmel *Nectria cinnabarina* (meniezwammetje) doen denken. Als biologische bestrijding wordt in het buitenland op kleine schaal wel het CHV1-virus ingezet. Maar de belangrijkste remedie blijft toch het voorkomen van verspreiding door het vernietigen van aangetast materiaal en regelgeving in de hout- en plantsoenketens.

Meld aantasting!

Als u een aantasting vermoedt van duizendkankerziekte bij walnoot meldt u dit, liefst met foto, bij de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA) via info@nvwa.nl. De NVWA neemt vervolgens contact op met de melder over vervolgacties.

Indien u een aantasting ziet van kastanjekanker bij een boom die buiten staat, dan hoeft u dit niet te melden bij de NVWA. U kunt dit wel melden bij exoten@mycologen.nl, om zicht te houden op de verspreiding van de ziekte.

Ook onder de miljoenpoten bevinden zich exoten

Jan van Leeuwen, EIS Kenniscentrum Insecten

Met de toenemende 'bioglobalisering' neemt het aantal meeliftende geleedpotigen met sierplanten en gewassen toe. Exotische miljoenpoten, een groep die zich graag laat verspreiden met de bodem in plantenspotten, krijgen weinig aandacht. Ze leven verborgen en zijn vaak lastig te determineren. Hoewel de dieren waarschijnlijk weinig impact hebben, is het zaak om ook deze dieren in de gaten te houden.

Sierteelt en gewassen

Nederland is van oudsher gericht op internationale handel. Ook vandaag de dag is Nederland een groot distributieland en één van de meest 'verbonden' landen ter wereld. Zo heeft ons land zeer grote internationale bloemenveilingen, waar levend materiaal uit alle hoeken van de wereld wordt aangevoerd, verhandeld, met elkaar in contact komt, en weer wordt doorgevoerd. Ook de handel in bomen en gewassen is omvangrijk.

Geleedpotigen liften mee

Met de alsmaar toenemende 'bioglobalisering' vallen er voor vele exotische geleedpotigen steeds meer natuurlijke barrières weg. Passieve verspreiding via plantenmateriaal is een zeer belangrijk aanvoertracé van exotische geleedpotigen (insecten, spinachtigen, miljoen- en duizendpoten). Er is een constante stroom aan meldingen van nieuwe soorten. Vaak schoppen de soorten het niet verder dan een incidentele import, maar het komt steeds vaker voor dat er toch langdurige vestigingen optreden, zonder twijfel geholpen door het opwarmende klimaat.

Miljoenpoten

Ook miljoenpoten vormen een onderdeel van de toegenomen groep exotische geleedpotigen in Nederland. Deze dieren worden waarschijnlijk alleen met plantenmateriaal geïmporteerd. Ons land kent inmiddels officieel al tien exotische soorten. Miljoenpoten kunnen relatief makkelijk worden getransporteerd in de grond of tussen schors van planten. De ondertussen steeds bekendere, uit Oost-Azië afkomstige kasplatrug (*Oxidus gracilis*) is een typisch voorbeeld hiervan. Deze soort wordt inmiddels vrij vaak buiten kassen aangetroffen en vestigt zich op steeds meer plekken. De andere exotische soorten worden gevonden in verwarmde kassen (6 soorten), komen voor in de vrije natuur (1 soort) of zijn alleen bekend van incidentele importgevallen (1 soort).

Zeer recent heeft ook een nieuwe, nog ongepubliceerde soort de kop opgestoken, namelijk een *Chondrodesmus*-soort, uit de familie *Chelodesmidae*, die voorlopig als *Chondrodesmus* cf. *riparius* door het leven gaat. *Chondrodesmus* is een groot genus uit tropisch Amerika waarvan ongeveer 40 soorten

De kasplatrug (*Oxidus gracilis*). (Foto: Marco de Haas)

beschreven zijn en exacte determinatie dan ook vaak lastig blijkt te zijn. In Europa zijn in de afgelopen 20 jaar in Zweden, Noorwegen, Denemarken en Duitsland meerdere waarnemingen gedaan van *Chondrodesmus* cf. *riparius*, vrijwel allemaal binnenshuis in plantenspotten met daarin palmen zoals dwergdadel palm (*Phoenix roebelenii*) of goudpalm (*Areca*). Veel van de palmen met deze meelifters waren afkomstig uit woonwarenhuis IKEA, waar het nieuws over het beest voor de nodige

onrust zorgde onder het personeel. Niet heel gek, want een zes centimeter lange, donkere, brede miljoenpoot met felgele flanken is behoorlijk indrukwekkend voor Noordwest-Europese begrippen. Onder Duitse miljoenpotenhouders kreeg het dier al snel de bijnaam “ikea-pede”, die vervolgens op forums een gewilde soort werd om te verhandelen als huisdier (Diplopoda.de) en zo ook op deze manier de mogelijkheid kreeg getransporteerd te worden. Niet verbazend was dat de IKEA-palmen terug te leiden waren naar Nederlandse sierteeltleveranciers... en zo was het een kwestie van tijd voor deze indrukwekkende soort in Nederland aangetroffen zou worden.

Chondrodesmus cf. riparius klimmend uit een huiskamerpalm.
(Foto: Luke Vrijens)

Impact

Veel van de tropische soorten zullen niet verder komen dan de plantenspotten binnenshuis, waarmee de invloed minimaal blijft. Echter bepaalde tropische miljoenpooten kunnen milde gezondheidsklachten veroorzaken bij blootstelling aan de huid. Vandaar ook enige zorgen bij IKEA in het geval van *Chondrodesmus*. Veel soorten, met name platruggen (Polydesmida), kunnen de naar amandel ruikende waterstofcyanide uitscheiden. De hoeveelheid die een individueel dier kan uitscheiden is niet genoeg om een mens serieuze schade toe te brengen, hoewel het lichte blaren kan veroorzaken als je er gevoelig voor bent. Momenteel is het onwaarschijnlijk dat exotische miljoenpooten schade aanrichten aan inheemse flora en fauna. Het deel dat op het moment daadwerkelijk buiten gebouwen kan leven lijkt bovendien beperkt tot de kasplatrug en de Haagse kronkel (*Cylindroiulus apenninorum*). Uit het buitenland zijn echter gevallen bekend waarbij geïntroduceerde miljoenpooten lokaal zeer hoge dichtheden bereiken en inheemse miljoenpooten verdrijven. Ook in kunstmatige habitats, zoals kassen waar temperatuur en vochtigheidsgraad hoog zijn, kunnen soorten zich gemakkelijk vestigen en hoge aantallen bereiken. Zo kan bijvoorbeeld in Nederland de plantbeschadigende kasplatrug voor aanzienlijke schade en ongemak zorgen in de glastuinbouw.

Tot slot

Miljoenpooten krijgen nog maar weinig aandacht, onder andere vanwege de verborgen levenswijze. Een in Nederland gefotografeerd exemplaar van *Chondrodesmus cf. riparius*, een toch wel erg opvallend dier, heeft bijvoorbeeld jarenlang onopgemerkt in een plantenspot geleefd, voordat de bewoners hem of haar zagen. Het vermoeden is dan ook dat ons land nog veel meer onontdekte exotische miljoenpooten herbergt. Daarnaast zijn miljoenpooten vaak lastig te determineren wat het een minder toegankelijke soortgroep maakt. Met de huidige trends van toenemende ‘bioglobalisering’, het opwarmend klimaat, en ook nog eens de hierboven kort aangestipte interesse om deze miljoenpooten als huisdier te houden, is het dus zaak dat we deze groep beter in de gaten gaan houden. Dus kom je iets opvallends tegen in je huis of tuin, een tuincentrum, of een kas, verzamel het dier netjes in een potje, maak foto’s en plaats die op de website Waarneming.nl of meld je bij EIS.

Verder lezen

Stoev, P. *et al.*, 2010. Myriapods (Myriapoda). Chapter 7.2. In: Roques A *et al.* (Eds) Alien terrestrial arthropods of Europe. *BioRisk* 4(1): 97–130.

Zie nummer 11 van Kijk op Exoten voor een artikel over de Haagse kronkel.

<https://www.ravon.nl/Portals/2/Bestanden/Publicaties/Nieuwsbrieven/KijkOpExoten/Exoten2015003003.pdf>

Vlindertuinen vol exoten

Kars Veling, De Vlinderstichting

Wat een belevenis: tussen de meest prachtige vinders lopen, die zelfs op je gaan zitten. Giga vlinders van wel twintig centimeter, heel fragiele met vleugels als van glas, prachtige morpho's, die als ze gaan vliegen knalblauw blijken te zijn. Vlindertuinen zijn in trek en veel mensen genieten daar van vlinders.

Die vlindertuinen zijn vaak tropische kassen, warm en vochtig. De vlinders die daar gehouden worden zijn dan ook vaak vlinders uit Zuidoost-Azië maar meestal uit de Neotropen: Zuid-Amerika. Die grote uilvlinders bijvoorbeeld, die gek zijn op rottende bananen en die schitterende passiebloemvlinders die er in

Een voedertafel in een vlindertuin met uilvlinders, een glasvleugelvinder en een malachietvlinder. (Foto: Kars Veling)

tientallen maten en kleuren zijn. Die tropische vlinderkassen zitten dus vol met exoten. Is dat geen gevaar voor onze inheemse (vlinder) fauna? Het gebeurt geregeld dat er tropische vlinders buiten die kassen worden gezien en vaak zijn die waarnemingen terug te voeren op ontsnapping. Bij het naar buiten gaan kan er soms een vlinder ongezien meevliegen en soms lift deze gewoon mee op je rugzak.

Hoewel er vaak vlinders ontsnappen, lijkt er geen gevaar dat die soorten zich hier in Nederland gaan vestigen en zeker niet dat er een kans is dat ze zich sterk vermenigvuldigen en problemen gaan opleveren voor andere soorten of ecosystemen. Behalve dat de klimatologische omstandigheden hier niet geschikt zijn voor deze soorten, ontbreken ook de waardplanten. De rupsen van vlinders, ook die tropische, zijn heel kieskeurig en eten vaak maar één soort of een aantal verwante soorten uit een familie. De passiebloemvlinders zijn gespecialiseerd op passiebloem (*Passiflora spec.*), de uilvlinder gebruikt als rups alleen bananenbomen. In de tropen kan de soort schade aanrichten, maar hier in ons koude kikkerlandje is de kans daarop erg klein. Als de waardplanten er al zijn, gaat het om slechts enkele exemplaren en niet genoeg voor het vormen van een populatie die zich duurzaam in stand kan houden, als ze de winter hier al zouden kunnen overleven. Een plaagvormende soort als de buxusmot, die overigens nooit wordt gehouden in die tropische vlindertuinen, kon hier wel een plaag worden, omdat de vlinder uit gematigde streken kwam, vergelijkbaar met het klimaat hier en omdat ze een waardplant hebben die hier overal in grote hoeveelheden aanwezig was.

Kortom: geniet van die prachtige vlinders in de vlindertuinen, maar ga ook lekker buiten kijken, want onze vlinders zijn, hoewel vaak kleiner, ook schitterend.

Die tropische vlinderkassen zitten dus vol met exoten. Is dat geen gevaar voor onze inheemse (vlinder) fauna? Het gebeurt geregeld dat er tropische vlinders buiten die kassen worden gezien en vaak zijn die waarnemingen terug te voeren op ontsnapping. Bij het naar buiten gaan kan er soms een vlinder ongezien meevliegen en soms lift deze gewoon mee op je rugzak.

Hoewel er vaak vlinders ontsnappen, lijkt er geen gevaar dat die soorten zich hier in Nederland gaan vestigen en zeker niet dat er een kans is dat ze zich sterk vermenigvuldigen en problemen gaan opleveren voor andere soorten of ecosystemen. Behalve dat de klimatologische

*Een van de vele passiebloemvlinders die regelmatig in vlinderkassen worden gehouden: *Dryadula phaetusa*. (Foto: Kars Veling)*

Onopgemerkte invasie van vijfde exotische grondel

Willie van Emmerik, Sportvisserij Nederland

In mei 2020 werd door onderzoekers van RAVON in de Biesbosch een voor Nederland nieuwe vissoort gevangen. Het gaat zeer waarschijnlijk om de uitheemse *Knipowitschia caucasica*, welke nu de Nederlandse naam Kaukasische dwerggrondel heeft gekregen. De kenmerken wijzen op die soort, maar om andere sterk gelijkende soorten uit te sluiten, wordt nog genetisch onderzoek verricht.

Al snel bleek dat deze dwerggrondels zich - onopgemerkt - ruim hebben weten te verspreiden. Zo werden ze in behoorlijke aantallen aangetroffen in de Biesbosch, het Haringvliet en in de Waal. Men vermoedt dat de soort zich al over de hele Rijn, vanaf de grens tot de delta, heeft verspreid. Daarnaast zijn er waarnemingen gedaan in de IJssel, in het IJmeer en Friesland. De soort komt van oorsprong vooral voor in kustwateren, maar kan zich ook goed handhaven in brak en zoet water. Net als de andere in Nederland voorkomende exotische grondels, is deze soort afkomstig uit het gebied rond de Zwarte Zee. Aangezien de soort in 2019 al werd waargenomen in de Duitse Rijn bij Xanten, wordt vermoed dat deze zich via de Donau en het Main-Donaukanaal naar de Rijn heeft verspreid. Maar ook bij uitzettingen van vis kunnen verstekelingen van andere soorten meekomen.

De Kaukasische dwerggrondel lijkt op de andere exotische grondels (marmergrondel, Pontische stroomgrondel, zwartbekgrondel en Kesslers grondel) en heeft net als deze andere soorten vergroeide buikvinnen. Een verschil is dat ze een korte en stompe kop hebben. De soort wordt maximaal 5 cm lang. Op de rug ontbreken de schubben tot de voorzijde van de tweede rugvin. Het mannetje heeft een gebandeerde eerste rugvin met een blauwzwarte vlek, bij het vrouwtje heeft de rugvin kleine zwarte vlekjes. Verder hebben beide ook nog onregelmatige kleine vlekjes op de flanken. In de paaiperiode zijn er meer duidelijke kenmerken: het vrouwtje heeft dan een gele buik en het mannetje heeft 4-8 donkere banden over de flanken.

Ondertussen is de soort ook al gevangen met de hengel door een aantal zogenaamde soortenjagers. Dit zijn sportvisserij die als doel hebben zoveel mogelijk verschillende soorten te vangen. Dirk Temmink is een van deze soortenjagers en deed verschillende pogingen om een Kaukasische dwerggrondel aan de haak te krijgen. Een bijna onmogelijke taak bij een visje van slechts een paar cm. Na enkele vruchteloze pogingen had hij in maart van dit jaar eindelijk succes. 's Ochtends voordat hij aan het werk ging, lukte het met veel geduld er één te vangen in een plas langs de Waal.

Om de verspreiding en verdere invasie van deze soort goed in kaart te kunnen brengen is het belangrijk dat vangsten worden doorgegeven. Geef je waarneming door op Mijnvismaat.nl, Waarneming.nl of Telmee.nl en voeg, indien mogelijk, gedetailleerde foto's toe.

Kaukasische dwerggrondel gevangen langs de Waal. (Foto's: Dirk Temmink)

Nieuwe keuzehulp voor tuinplanten

Michiel Verhofstad & Baudewijn Odé, FLORON

FLORON is in 2018, in opdracht van de NVWA, gestart met een bewustwordingscampagne omtrent invasieve exoten (plant en dier): **Invasieve exoten: Tuin er niet in!** Hiermee werd eerst vooral informatie verstrekt naar natuurgeïnteresseerde burgers en algemeen handelingsperspectief geboden om nieuwe introducties van uitheemse planten en dieren in de natuur en openbaar groen te voorkomen.

Tijdens de campagne merkten we dat het voor de consument meestal lastig in te schatten is welke soorten nu een risico kunnen vormen voor de natuur en dus beter vermeden kunnen worden in de tuin. Daarvoor heeft FLORON, in opdracht van de NVWA en samen met verschillende soortenorganisaties en professionals uit de tuinbranche, op een gestandaardiseerde manier een databank ontwikkeld met potentieel invasieve tuinplanten. Voor de lijst met planten die ingeschat zijn als potentieel invasief zijn tevens mogelijk geschikte alternatieven gekozen om de gebruiker te helpen. Via de zoekbalk bovenaan de campagnewebsite www.tuinernietin.nl kan iedereen informatie en ons advies over de ingetypte plantensoort vinden. Deze zoekbalk is afgelopen maart gelanceerd!

The screenshot shows the website interface for 'www.tuinernietin.nl'. At the top, the URL is displayed in the browser's address bar. Below it, the main heading reads 'Invasieve exoten - Tuin er Niet In!'. A large banner image features a purple globe icon on the left and a close-up of a red, spiky plant on the right. Below the banner, the text 'Invasieve exoten in Nederland' is visible, followed by the subtext 'Wat zijn invasieve exoten? - Wat zijn de risico's - Wat te doen?'. A search bar is present with the prompt 'Ga je tuinplanten kopen, maar wil je eerst weten of deze mogelijk invasief zijn? Typ hier de naam!' and a 'Zoeken' button. A purple arrow points to the search bar. At the bottom, there are two navigation links: 'Wat zijn invasieve exoten?' and 'Materialen / Downloads'. A footer contains the text: 'Exoten zijn planten of dieren die via menselijk handelen in ons land terecht' and 'FLORON heeft verschillende producten ontwikkeld om u te informeren over, en'.

Een dergelijke lijst zal natuurlijk nooit perfect zijn, maar we beogen hiermee met name nieuwe introducties vanuit tuinen te voorkomen en daarmee bij te dragen aan de landelijke preventie van (nieuwe) exotenproblematiek.

Eerste reacties

Aangezien de totale lijst tuinplanten erg lang is en het zelfs voor experts zeer lastig is op voorhand te voorspellen welke van deze soorten voor problemen kunnen gaan zorgen in de natuur, hebben we ook gevraagd om ons per mail (info@floron.nl) feedback en suggesties te sturen. We zijn blij te vermelden dat we al veel positieve reacties hebben ontvangen op de bewustwordingscampagne. Zo hebben we inmiddels 10 bedrijven in de tuinsector op aanvraag de volledige databank toegestuurd.

Daarnaast zijn er ook enkele meer inhoudelijke reacties per mail binnengekomen en zien we ook dat de databank op fora wordt besproken (onder andere waarneming.nl). Daar zijn we blij mee; dit maakt de campagne immers alleen maar beter. Een deel van de reacties gaat over de lay-out, maar ook wordt er gediscussieerd over de soortkeuze. Zo zijn sommige mensen van mening dat een aantal soorten in de databank wel als potentieel invasieve exoot aangemerkt hadden kunnen worden die dat nu niet zijn, terwijl anderen soorten die wel als potentieel invasief aangemerkt zijn, deze soorten zelf niet zo zouden classificeren. Bij een beladen onderwerp als invasieve exoten zal dit altijd zo blijven, aangezien er onzekerheid is in de voorspelling of een soort in Nederland voor problemen kan gaan zorgen, er lokale verschillen in invasiviteit zijn en mensen verschillende meningen hebben over het daadwerkelijke risico van exoten. Ook reageren mensen op het feit dat er gezocht kan worden op planten die helemaal geen tuinplant zijn. Dat klopt! Er is bewust gekozen om alle soorten vaatplanten die te vinden zijn op Verspreidingsatlas.nl ook op te nemen in deze databank, zodat ook algemene informatie over de indigeniteit (herkomst van de plant) beschikbaar is ten behoeve van de bewustwordingscampagne.

Vervolg

Het maken van deze eerste versie van de databank biedt gebruikers handvatten bij het maken van een keus voor tuinplanten. Er worden echter constant nieuwe soorten in de markt aangeboden en er komt ook nieuwe informatie beschikbaar (zoals risicoanalyses) van al aanwezige exoten. Daarom zijn we op dit moment aan het verkennen op welke manier we de actualiteit van de database ook in de toekomst kunnen garanderen. Hierbij willen we samenwerken met zowel natuurorganisaties, tuinbranche als de overheid. Mogelijk

zullen in de toekomst ook diersoorten aan de lijst worden toegevoegd. Zo zorgen we er samen voor dat we zorgeloos kunnen (blijven) genieten van onze tuin én onze natuur.

Signalering

Het promoten van preventie via de campagnewebsite www.tuinernietin.nl is natuurlijk alleen mogelijk geweest dankzij de vele waarnemingen van verwilderende planten. Om alert te kunnen blijven en om de website actueel te kunnen houden, blijft het doorgeven van exotenwaarnemingen van groot belang.

Verder lezen

Voor de gevolgde methode kunt u het projectrapport downloaden van de website: www.tuinernietin.nl (onderaan onder het kopje Materialen/Downloads bij "Overige materialen").

Vlinderstruik
Buddleja davidii

Foto: Willem Bruen

 Heel vaak ontsnapt	 Bloei: Juni - september	 Halfschaduw
 Zon	 Vaste plant	 Soms water geven
 Bodem: neutraal	 Winterhard: zeer goed	 Bloem: tros
 Groeivorm: struik	 Hoogte: 250	

Waarom deze soort wordt aangeplant

 Bijenplant

 Bloemkleur

 insecten

 Vlinderplant

Ons advies

Deze plant komt van oorsprong niet in Nederland voor en kan potentieel voor problemen (gaan) zorgen in de Nederlandse natuur en is al buiten tuinen gevonden. Plant deze dus liever niet aan in je tuin, zeker niet nabij natuurgebieden, maar kies liever één van de prachtige alternatieven hieronder.

Staat deze soort al in je tuin? Gooi dan nooit overtollige planten, snoeiafval of andere delen van de planten in het openbaar groen, water of de natuur.

Deze soort is een waardevolle nectarplant, maar kan verspreiden en voor problemen zorgen. Er zijn naar verluidt varianten beschikbaar die geen zaden maken en zich dus weinig verspreiden. Vaak is het echter niet zeker te zeggen om welke variant het gaat, dus kies indien mogelijk liever voor een mooi alternatief.

Alternatieven

Naam	Heeft ook deze eigenschappen:
Viburnum lantana, Wollige sneeuwbal	
Viburnum opulus, Gelderse roos	
Origanum vulgare, Wilde marjolein	

Zelfs een geliefde plant als vlinderstruik is voorzien van een waarschuwing en alternatieven (www.tuinernietin.nl)

Exotische salamanders en hun pathogenen – een bedreiging voor Nederlandse salamanders

Richard P.J.H. Struijk & Annemarieke Spitzen – van der Sluijs, RAVON

Nederland is vijf inheemse salamandersoorten rijk. Op het eerste gezicht lijkt het redelijk tot goed met deze soorten te gaan, maar er dreigen enkele exotische gevaren.

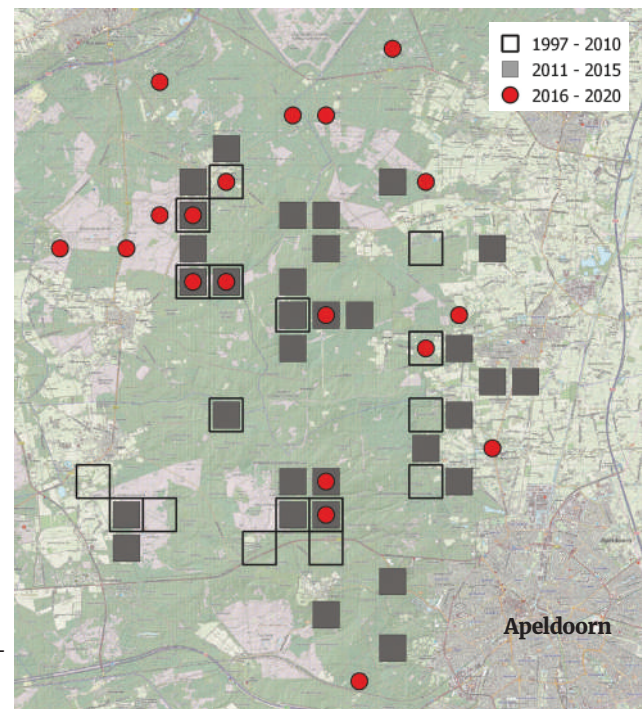
Italiaanse kamsalamander

Sinds 1997 zijn in Nederland waarnemingen van de Italiaanse kamsalamander (*Triturus carnifex*) bekend op de Veluwe. Deze soort komt van nature voor in Italië en het noordwesten van de Balkan. Diverse onderzoeken laten zien dat de Italiaanse kamsalamander op de Veluwe met een gestage opmars bezig is en hybridiseert met de inheemse kamsalamander (*T. cristatus*); een beschermde Natura 2000-soort.

Vrouw Italiaanse kamsalamander (*T. carnifex*). (Foto: S. Bogaerts)

Voorkomen van de Italiaanse kamsalamander op kilometerhok-niveau op de Veluwe in drie verschillende perioden. (Bron: NDFP)

Italiaanse kamsalamanders komen voor in 52 kilometerhokken in Natura 2000-gebied de Veluwe, een belangrijk leefgebied voor de inheemse kamsalamander. Nederland heeft de Europese verplichting om zorg te dragen voor de duurzame instandhouding van de kamsalamander. Door hybridisatie met de Italiaanse soort is de kans echter zeer reëel dat deze binnen enkele decennia verdwenen is. Ook kunnen naburige niet-Veluwse kernpopulaties, zoals het IJsseldal en Landgoederen Brummen (tevens Natura 2000 en aangewezen voor kamsalamander), in gevaar komen.

In 2015 is gestart met een pilot voor de bestrijding/beheersing van de Italiaanse kamsalamander, om de koloniatiedruk naar de omgeving te reduceren. In 2018 en 2019 is hier een vervolg aan gegeven. Om de inheemse kamsalamander te behouden voor de Veluwe moet nu snel, ferm en op grote schaal worden ingegrepen. Bovendien is continuïteit van dergelijk ingrijpen noodzakelijk, omdat het probleem niet binnen enkele jaren verholpen kan zijn. Helaas is de soort inmiddels verder verspreid. Ook in de bebouwde kom van Breda komen Italiaanse kamsalamanders voor naast inheemse kamsalamanders, met dus ook hier kans op hybridisatie. Verder zijn er incidentele waarnemingen van Italiaanse kamsalamanders bekend uit Diemen, Berkel en Rodenrijs en Ubbergen.

Marmersalamander

Een andere *Triturus*-soort die voor problemen zorgt is de marmersalamander (*T. marmoratus*). Deze komt van nature voor in Midden- en West-Frankrijk en het noorden van Portugal en Spanje. In Nederland is de soort bekend uit Vledder, waar ook inheemse kamsalamanders voorkomen. Hybridisatie tussen beide soorten is al geconstateerd. Elders in Nederland zijn (vooral nog) incidentele waarnemingen bekend uit Breda, Den Haag en Koog aan de Zaan.

Vrouw marmersalamander (*T. marmoratus*). (Foto: S. Bogaerts)

Amfibieziekten

Invasieve pathogenen kunnen grote schade berokkenen aan de biodiversiteit. De huidziekte chytridiomycose wordt veroorzaakt door twee verschillende pathogenen, de schimmels: *Batrachochytrium dendrobatidis* (Bd) en *B. salamandrivorans* (Bsal). Wereldwijd is chytridiomycose de motor achter de achteruitgang van 501 amfibiesoorten, waarvan er al 90 zijn uitgestorven. De laatstgenoemde schimmel is wereldwijd voor het eerst in Nederland ontdekt. Rond 2010 troffen vuursalamandermonitorders dode vuursalamanders aan op de bekendste vindplaats en zagen zij ook veel minder levende dieren dan ze gewend waren. Het duurde tot 2013 voor beschreven kon worden dat de schimmel Bsal de oorzaak van deze sterfte was. De Nederlandse vuursalamanderpopulatie is als gevolg van de Bsal-besmetting met 99,9% achteruitgegaan.

Bsal komt oorspronkelijk uit Azië en enkele veel verhandelde en gehouden Aziatische salamandersoorten zijn reservoirs voor de ziekte. Dat betekent dat zij de schimmel bij zich kunnen dragen, maar daar niet ziek van worden. De Europese commissie heeft in 2017 een rapport geschreven over de risico's van de aanwezigheid van Aziatische salamanders in Europa, waarin ook wordt aangegeven dat veel van de verhandelde dieren niet worden geregistreerd en er dus geen zicht is op het aantal dieren dat aanwezig is. Het verhandelen en houden van deze dieren is waarschijnlijk een groot, maar onvoldoende gekend risico.

Wanneer in terraria geen goede hygiëne maatregelen worden gehandhaafd, bestaat de mogelijkheid dat een nieuw aangeschaft dier, dat er gezond uitziet, wél Bsal bij zich draagt en de hele collectie dieren kan besmetten. Vooral buitenterraria vormen een extra groot risico, want salamanders zijn notoire ontsnappers en zo kan een besmet huisdier een grote bedreiging vormen voor de Nederlandse salamanderdiversiteit. Om deze reden is er een poster ontworpen om terrariumhouders op dit risico te attenderen en zo de verspreiding van ziekteverwekkers te voorkomen.

Het melden van zieke en/of dode gehouden en wilde salamanders (en andere herpetofauna) kan via <https://www.ravon.nl/ziektes>. Door dit Early Warning System (EWS) kunnen nieuwe uitbraken tijdig worden gedetecteerd en geïsoleerd, zodat de gevolgen hopelijk beperkt kunnen worden gehouden.

Informatieblad voor huisdierbezitters (reptielen en amfibieën) over de dierziekten die hun huisdieren onder de leden kunnen hebben en die een bedreiging voor de inheemse soorten vormen. Zie <https://www.sossalamander.nl/nieuws>

Het risico bestaat dat ziektes die reptielen en amfibieën die als huisdier worden gehouden bij zich dragen over worden gebracht op wilde reptielen en amfibieën. Dit kan desastreuze gevolgen hebben voor inheemse soorten die geen weerstand hebben tegen deze vaak exotische ziektes.

De chytridieschimmel *Batrachochytrium dendrobatidis* (Bd) en *B. salamandrivorans* (Bsal) hebben zich via de handel in amfibieën over de hele wereld verspreid. Door deze schimmels worden veel populaties in hun voortbestaan bedreigd of zijn soorten uitgestorven. In Nederland is de vuursalamander bijna uitgestorven door Bsal, die via Aziatische salamanders in de natuur terecht is gekomen. De schimmel kunnen ongemerkt worden verspreid.

De huidziekte 'Snake Fungal Disease' (SFD) bij slangen wordt veroorzaakt door een schimmel. Verschillende schimmels (GAN-complex) kunnen een dodelijke huidziekte veroorzaken bij hagedissen. In Noord-Amerika zorgt SFD voor afnemende wilde slangenpopulaties. Inmiddels is SFD ook aangetoond bij wilde slangen in Europa. Beide schimmels (GAN-complex en SFD) komen bij gehouden dieren voor. De overdracht naar wilde slangen en hagedissen kan grote negatieve gevolgen hebben.

Ranavirussen komen voor bij vissen, amfibieën en reptielen. Ranavirus kan massasterfte veroorzaken bij amfibieën. Ranavirussen kunnen ongemerkt aanwezig zijn en lang overleven waardoor ze makkelijk door de mens verspreid kunnen worden. In Nederland is ranavirus bij gehouden en wilde amfibieën aangetroffen, onder andere bij de zeldzame en bedreigde knofoekpad.

Een reptiel of een amfibie kopen als huisdier?

- Benijd je goed voor, wat heeft het dier nodig en kun je dit bieden?
- Koop alleen gezond ogende dieren, bij voorkeur nakweekdieren van een betrouwbare kweker.
- Houd een quarantaineperiode van ten minste 6 weken in acht (let op! Sommige ziekteverwekkers kunnen via de lucht worden overgebracht en dus moet de quarantainebox ideaaliter in een andere ruimte worden geplaatst).
- Laat geen dieren los in de natuur, in parken of in tuinjuffers.
- Let op dat gehouden reptielen of amfibieën niet in contact kunnen komen met wilde soortgenoten. Huisdieren kunnen ziektes overbrengen en zo inheemse populaties in gevaar brengen (en vice versa).
- Zorg voor een goede bioveiligheid, ook bij het afvoeren van je terrarium- en aquariumwater.
- Meld een (mogelijk) geval van besmetting bij RAVON.

Uitgegeven door: Stichting RAVON i.s.m. Lacerta, de Salamandervereniging, Dibevo, Europese Slangenvereniging, SATO, De Gebruikers door: NVAU
 Meer informatie: www.sossalamander.nl, www.ravon.nl, www.salamandervereniging.nl, www.lacerta.nl, www.dibevo.nl, www.slangenvereniging.com, www.griblikeportalen.nl, www.salamandernederland.nl, www.slaliesociety.nl
 Foto credit: F. Paumen, M. Schie, T. Heidebuyl
 Vormgeving: Antoon van Woerkom

De aanwezigheid van minder bekende exotische watervogels in Nederland

André van Kleunen, Sovon Vogelonderzoek Nederland

Nederland is in Europa een hotspot voor vogelxoten. Zo'n 15 soorten hebben zich hier gevestigd en broeden hier jaarlijks, sommige in toenemende aantallen. Het aantal vogelxoten dat in het wild in Nederland is gemeld is vele malen groter: ruim 320 soorten! Hoewel het in veel gevallen om incidentele waarnemingen gaat, is het niet uit te sluiten dat zich hiertussen soorten bevinden die zich in Nederland kunnen gaan vestigen. Watervogels zijn sterk vertegenwoordigd onder de vogelxoten. Vooral eenden, ganzen en zwanen zijn van oudsher populair bij vogelhouders. Herkomst van veel in het wild aangetroffen watervogelxoten zijn te relateren aan ontsnappingen of vrijlatingen uit siervogelcollecties, parken en dergelijke.

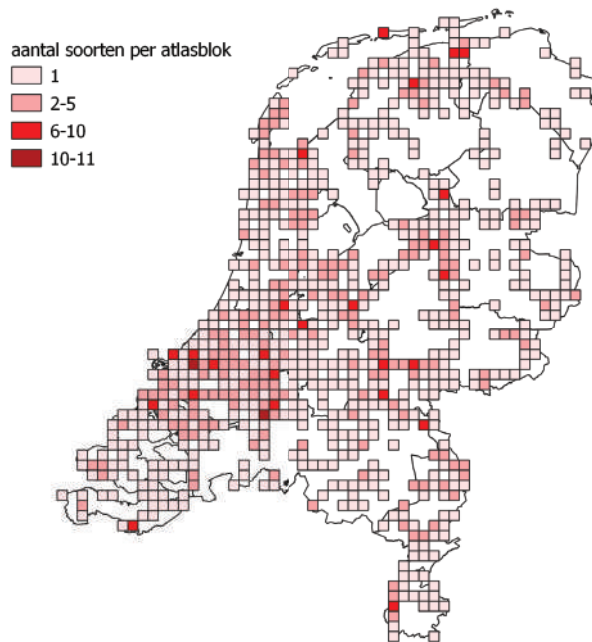

Manengans (vrouwtje), Sonsbeek Arnhem 2009. (Foto: Harvey van Diek)

Voorkomen

In Nederland zijn ruim 100 soorten exotische watervogels in het wild vastgesteld. Van zo'n 21 soorten (zie tabel op pagina 16) kunnen we zeggen dat ze in het laatste decennium jaarlijks worden gemeld, maar deze hebben zich (nog) niet gevestigd als vaste broedvogel. Zoals zichtbaar is in tabel 1 zijn de aantallen nog klein; bij de "talrijkste" soorten gaat het om maximaal 10-16 exemplaren. Deze soorten hebben hun natuurlijke verspreidingsgebied in vrijwel alle windstreken, zowel tropische gebieden als gebieden met een gematigd klimaat. Waarnemingen van sommige soorten uit Noord-Amerika of Siberië leveren onder vogelaars stevast discussie op over een al dan niet wilde herkomst. De Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna heeft van sommige waarnemingen van kokardezaagbek, buffelkopeend, Ross' Gans, Amerikaanse Smient en Siberische Taling beoordeeld dat het om dwaalgasten kan gaan; vogels die op eigen kracht uit de herkomstgebieden in Nederland zijn geraakt.

Hoewel de soorten afzonderlijk schaarse of zeldzame verschijningen zijn, laat het kaartje van het aantal aangetroffen soorten per atlasblok zien dat ze vrijwel overal in Nederland waar waterrijke gebieden zijn, opduiken; in West-Nederland zijn ze in vrijwel elk atlasblok gemeld.

Optelling van het aantal waargenomen soorten schaarse/zeldzame exotische watervogels (zie tabel pag 16) per atlasblok (sinds 2013). Dus exclusief de gevestigde soorten, zoals grote Canadese gans en Nijlgans (Bronnen: Waarneming.nl en Telmee.nl).

Kans op vestiging?

Tot nu toe is broeden met zekerheid vastgesteld bij een beperkt aantal soorten. De kokardezaagbek heeft in 2008 een keer gebroed in Nederland; het paar werd gezien met vijf jongen van ongeveer drie weken oud. In 2004 werd een paar Bahamapijlstaarten met zes pullen gezien. Van de Amerikaanse smient werden in 1998 en 2001 broedgevallen vastgesteld (en in 1999 een mengpaar met smient). De Kaapse taling wordt incidenteel waargenomen in Nederland, en heeft in 1999 een keer succesvol gebroed. Tot slot: vorig jaar werd van de rosse fluiteend een bezet nest gevonden in Friesland. Eerder in 2009 werd een paar met 10-12 pullen gezien. De zwarthalszwaan heeft in 2020 op twee plekken in het wild gebroed in Nederland (broedt vermoedelijk al sinds 2015 in Nederland) en het meest spectaculaire broedgeval is dat van een paartje grijze kroonkranvogels in Noord-Limburg in 2020. Dit is een soort die tot nu toe slechts incidenteel in het wild in Nederland is waargenomen. Er werden twee jongen uitgebroed, die echter niet vliegvlug werden. De vrij rondvliegende vogels waren afkomstig uit een privécollectie in de omgeving.

Overigens is het niet altijd duidelijk bij deze broedgevallen of het om echt verwilderde vogels gaat, of om vrij vliegende vogels van een siervogelcollectie. Vooralsnog zijn er geen zich voortplantende populaties van deze soorten in Nederland. Van de meeste soorten zijn uit omliggende landen evenmin in het wild levend populaties bekend. Uitzonderingen zijn de keizergans, die zich in Noorwegen zou hebben gevestigd en de Magelhaengans in België. Beide soorten worden jaarlijks in Nederland gezien, ook in de broedtijd, maar zekere broedgevallen zijn nog niet bekend.

Verder lezen

Nederland als hotspot voor vogelxoten: <https://www.sovon.nl/nl/publicaties/vogelbalans-2020>

De status van vogelsoorten en waarnemingen in Nederland volgens de Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna: <https://www.dutchavifauna.nl/>

Informatie over de zwarthalszwaan in Nederland in Kijk op exoten 32:

<https://ravon.nl/Portals/2/Bestanden/Publicaties/Nieuwsbrieven/KijkOpExoten/Exoten2020009004.pdf>

Broedgeval grijze kroonkranvogel in Sovon-Nieuws:

<https://www.sovon.nl/sites/default/files/doc/sovon-nieuws-2020-4.pdf>

Tabel 1. Exotische watervogels die recent jaarlijks in Nederland zijn vastgesteld.

* sommige exemplaren van deze soort worden door de Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna als wild (dwaalgast) beschouwd.

Soortnaam	Wetenschappelijke naam	Herkomstgebied	jaarlijkse maximum aantallen in de periode 2013–2018	
			min	max
Chileense smient	Mareca sibilatrix	Zuidelijk Zuid-Amerika	5	10
Keizergans	Anser canagicus	Oost-Siberië – Alaska	5	10
Kokardezaagbek*	Lophodytes cucullatus	Noord-Amerika	5	10
Manengans	Chenonetta jubata	Australië	5	10
Ringtaling	Callonetta leucophrys	Centraal Zuid-Amerika	5	10
Bahamapijlstaart	Anas bahamensis	Zuid-Amerika, Cariben	5	10
Buffelkopeend*	Bucephala albeola	Noord-Amerika	2	5
Rosse fluiteend	Dendrocygna bicolor	Tropisch Zuid-Amerika, Afrika en Azië	1	16
Hawaiigans	Branta sandvicensis	Hawaiï	1	10
Magelhaengans	Chloephaga picta	Zuidelijk Zuid-Amerika	1	10
Zwarthalszwaan	Cygnus melanocorypha	Zuidelijk Zuid-Amerika	1	5
Ross`gans*	Anser rossii	Noord-Amerika	1	5
Kaapse casarca	Tadorna cana	Zuidelijk Afrika	1	5
Peposaca-eend	Netta peposaca	Zuidelijk Zuid-Amerika	1	4
Kaneeltaling	Spatula cyanoptera	Noord-Zuid Amerika	1	3
Amerikaanse smient*	Mareca americana	Noord-Amerika	1	2
Blauwvleugelgans	Cyanochen cyanoptera	Ethiopië	1	2
Kleine flamingo	Phoeniconaias minor	Afrika, India	1	2
Siberische taling*	Sibirionetta formosa	Siberië	1	2
Paradijscasarca	Tadorna variegata	Nieuw-Zeeland	1	2
Caribische flamingo	Phoenicopterus ruber	Cariben	1	1

Herkenning

Er is een herkenningpagina op de Sovon-website waar veel van voornoemde soorten zijn terug te vinden: <https://www.sovon.nl/nl/content/herkenning-exoten>

Waarnemingen doorgeven

Waarnemingen van deze schaarse/zeldzame exoten kunnen worden doorgegeven via telmee.nl of waarneming.nl. Waarnemingen die wijzen op broeden kunnen worden doorgegeven op de Sovon-website: <https://www.sovon.nl/nl/content/losse-meldingen-broedvogels>

Hoe herken ik een uitheemse steur?

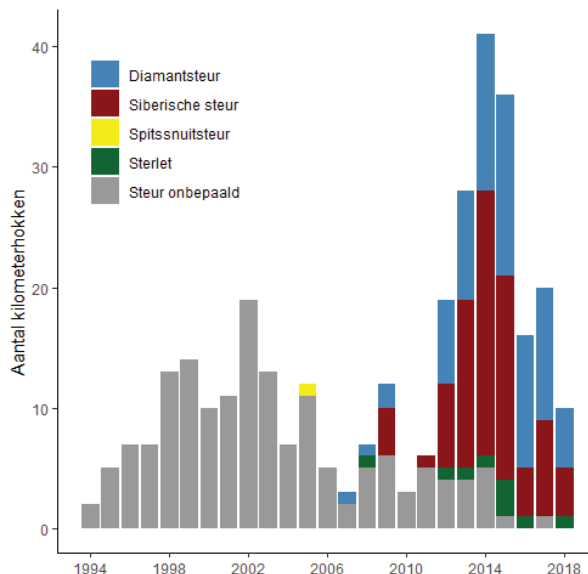
Mark Groen, RAVON

Ooit hadden we in het Rijnstroomgebied enkel onze inheemse Europese steur (*Acipenser sturio*). Tegenwoordig worden er verschillende uitheemse steursoorten in ons land aangetroffen: diamantsteur (*A. gueldenstaedtii*) (synoniemen: Russische steur en Donausteur), Siberische steur (*A. baerii*), spitsnuitsteur (*A. stellatus*) en sterlet (*A. ruthenus*). Deze steuren lijken behoorlijk op elkaar en worden jaarlijks in veel verschillende kilometerhokken waargenomen.

Herkenningkaart

Met een combinatie van een paar subtiele uiterlijke kenmerken kan de juiste soort vrij gemakkelijk op naam gebracht worden. Als hulpmiddel voor meer en meer betrouwbare waarnemingen, is er in het kader van het Signaleringsproject Exoten een herkenningkaart samengesteld.

De herkenningkaart wordt meegestuurd met het juni-nummer van het RAVON-tijdschrift, het juli-nummer van de RAVON-nieuwsbrief Schubben & Slijm en uitgedeeld vanuit onze stand tijdens diverse symposia en lezingendagen, waaronder de RAVON-dag. Verder is deze kaart, zoals onze andere herkenningkaarten, vrij te downloaden op www.ravon.nl/herkenningkaarten.

Herkenningkaart uitheemse steuren

In ons land worden diverse uitheemse steursoorten in het wild aangetroffen: diamantsteur (*Acipenser gueldenstaedtii*) (synoniemen: Russische steur en Donausteur), Siberische steur (*A. baerii*), spitsnuitsteur (*A. stellatus*) en sterlet (*A. ruthenus*). De Europese steur (*A. sturio*) is uitgestorven in het Rijnstroomgebied, maar de afgelopen jaren zijn er diverse initiatieven (zoals uitzettingen) opgestart om de inheemse steur weer terug in de Rijn te krijgen.

Kenmerken om op te letten

Met een combinatie van een paar uiterlijke kenmerken kan de juiste soort op naam gebracht worden:

- Aantal, contrast en formaat beenplaten op de flank (A)
- Snuitvorm
- Positie en structuur bekladren

Let op: snuitvorm, kleur en contrast tussen beenplaten en lichaamsbouw veranderen sterk naarmate steuren ouder worden. Jonge steuren hebben een spitsere snuit en zijn contrastrijker.

Sterlet (*Acipenser ruthenus*)

Lengte afgebeeld dier: 25 cm | Beenplaten: Contrastrijk | Klein | Aantal = 56-70 | Snuit: Spits

Max. lengte 100 cm | Gem. lengte 30-60 cm

¹ Andere steursoorten op deze kaart hebben gladde bekladren

Siberische steur (*Acipenser baerii*)

Lengte afgebeeld dier: 55 cm | Beenplaten: Contrastarm | Zeer klein | Aantal = 32-62 | Snuit: Spits

Max. lengte 200 cm | Gem. lengte 80-140 cm

Spitsnuitsteur (*Acipenser stellatus*)

Lengte afgebeeld dier: 25 cm | Beenplaten: Contrastrijk | Groot | Aantal = 26-43 | Snuit: Lang en spits

Max. lengte 220 cm | Gem. lengte 128-150 cm

Diamantsteur (*Acipenser gueldenstaedtii*)

Lengte afgebeeld dier: 95 cm | Beenplaten: Contrastrijk | Groot | Aantal = 24-50 | Snuit: Kort en stomp

Max. lengte 200 cm | Gem. lengte 100-150 cm

Herkenningkaart uitheemse steuren - vervolg

Europese steur (*Acipenser sturio*) - uitgestorven

Lengte afgebeeld dier: 60 cm | Beenplaten: Contrastrijk | Groot | Aantal = 24-40 | Snuit: Spits

Max. lengte 350 cm | Gem. lengte 130-220 cm

¹ Hoogte rugvin van andere steursoorten op deze kaart zijn kleiner of gelijk aan de breedte

Kweekvormen en hybriden

Kweekvormen en hybriden komen helaas ook in het wild voor. Veel steursoorten kunnen hybridiseren en hebben mogelijk verwarrende uiterlijke kenmerken. Bij twijfel, maak goede foto's + beschrijvingen en geef je waarneming door!

Verspreiding en voorkomen

Uitheemse steuren worden tegenwoordig steeds vaker aangetroffen. Veel waarnemingen (excl. visvijvers) komen uit grote wateren zoals rivieren, kanalen en recreatieplassen in en rondom stedelijk gebied.

Waarnemingen

Geef viswaarnemingen door via Waarneming.nl, Telmee.nl, Mijnvismaat.nl of Vangstenregistratie.nl. Deze gegevens zijn van groot belang voor inzicht in de verspreiding en trends van verschillende vissoorten.

Samenstelling: Mark Groen
Vormgeving: Kris Joosten
Foto's: Jelger Hendler
Tekeningen: Paul Veenvliet

Stichting RAVON
 Postbus 1413
 6501 BK Nijmegen
www.ravon.nl

De aanwezigheid van populaties exotische eekhoorns

Ellen van Norren, Zoogdiervereniging

Nederland is een koploper in het houden van uitheemse eekhoorns. Bij ontsnapping kan een populatie in het wild ontstaan, zoals in het Verenigd Koninkrijk. Daar verdringt de grijze eekhoorn de inheemse eekhoorn. Invasieve exoten blijken één van de belangrijkste bedreigingen voor de biodiversiteit wereldwijd. Het houden van bepaalde soorten is daarom verboden.

De meest waarschijnlijke manier waarop exotische eekhoorns in het wild een populatie kunnen vormen, is dat enkele dieren in stedelijk gebied ontsnappen of worden losgelaten en daar eerst een lokale populatie vormen in een parkrijke omgeving. De net ontsnapte dieren houden zich in leven met voer van voederplankjes in tuinen, en van daaruit kunnen zij uitbreiden naar natuurgebieden. Hoe voorkomen we dat populaties exotische eekhoorns ontstaan?

- **Verbieden van het houden van bepaalde eekhoorns.** Omdat invasieve exoten één van de belangrijkste bedreigingen zijn voor de biodiversiteit hebben de landen van de Europese Unie de handen ineengeslagen om het houden van en handelen in bepaalde invasieve soorten te verbieden. Deze zijn op de Unielijst van Invasieve Exoten gezet. Voor de eekhoorns gaat het om de grijze eekhoorn (*Sciurus carolinensis*), Pallas' eekhoorn (*Callosciurus erythraeus*), Siberische grondeekhoorn (*Eutamias sibiricus*) en Amerikaanse voseekhoorn (*Sciurus niger*). De Thaise eekhoorn (*Callosciurus finlaysonii*) is voorgedragen voor de Unielijst. Het lijkt erop dat het verbod om deze dieren te houden helpt. Van deze soorten zijn namelijk in 2020 geen bevestigde meldingen gedaan, behalve van de Siberische grondeekhoorn.
- **Voorkomen van ontsnappingen.** Een eigenaar is verplicht te zorgen dat gehouden dieren niet kunnen ontsnappen, dit staat in het 'Besluit houders van dieren' op www.rvo.nl. Eigenaren kunnen hun volière bouwen van een metalen constructie (in plaats van hout), om ontsnappingen door knagen te voorkomen. Een dubbele deur (sluis) voorkomt ontsnappingen via de deur.
- **Vroegtijdige signalering van ontsnappingen.** Als een dier toch is ontsnapt is het belangrijk dat er veel ogen meekijken om zo'n dier te melden, en dat mensen weten waarop te letten. Meer informatie over het herkennen van exotische eekhoorns staat op www.zoogdiervereniging.nl/exoten. Mensen die een uitheemse eekhoorn zien worden gevraagd hun waarneming met foto's, datum en locatie in te voeren in de NDFD Invoer app, op waarneming.nl, of naar info@zoogdiervereniging.nl te mailen.

Voorbeelden van ontsnappingen en vestiging

Grijze eekhoorn (*Sciurus carolinensis*). (Foto: Edwin Giesbers)

Grijze eekhoorn Verenigd Koninkrijk. Deze heeft in tweederde van het Verenigd Koninkrijk de inheemse eekhoorn verdrongen door het overdragen van een ziekte. Doordat de uitheemse grijze eekhoorn nu zeer wijd verbreid is, wordt wegvangen heel moeilijk of onbetaalbaar. Het plan is nu om anticonceptie toe te dienen via een lokstof waarmee alleen grijze en geen rode eekhoorns worden gelokt.

Pallas' eekhoorn (*Callosciurus erythraeus*).
(Foto: J. Patrick Fischer, Wikipedia)

Pallas' eekhoorn Nederland (Weert) en Vlaanderen. De Pallas' eekhoorn had zich rond 2000 bij Weert gevestigd en verspreidde zich invasief. Na ontsnapping van ongeveer 12 dieren bij een dierenhandelaar zijn tot 2014 zo'n 250 dieren gevangen, waarna de populatie helemaal was weggevangen. Ook in Vlaanderen is een populatie van zo'n 250 Pallas' eekhoorns weggevangen rond 2011.

Thaise eekhoorn (*Callosciurus finlaysonii*).
(Foto: Thai National Parks, Wikipedia)

Thaise eekhoorn Italië. In Italië is op twee plekken een groep Thaise eekhoorns ontsnapt. De soort verspreidt zich daar razendsnel.

Siberische grondeekhoorn (*Eutamias sibiricus*). (Foto: Erik Korsten)

Siberische grondeekhoorn Tilburg en Weert. Deze dieren verblijven in Tilburg in het Wandelbos en de Warande, en verspreiden zich niet invasief en niet ten koste van de inheemse eekhoorn. Er zijn daarom geen plannen om de dieren daar weg te vangen.

Amerikaanse voseekhoorn (*Sciurus niger*). (Foto: Ingrid Taylor)

Amerikaanse voseekhoorn Nederland. De Amerikaanse voseekhoorn is zo'n 10 jaar geleden wel in Nederland ontsnapt, maar heeft zich toen niet gevestigd. Vestiging is ook nog niet elders in Europa opgetreden.

Eerder verschenen nummers en artikelen raadplegen

De gratis nieuwsbrief Kijk op Exoten, vol interessante informatie over exoten in Nederland, verschijnt vier keer per jaar en maakt onderdeel uit van het Signaleringsproject Exoten, dat op initiatief van het Team Invasieve Exoten (Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit) is opgestart. Het eerste nummer verscheen in juni 2012.

Alle nummers zijn te downloaden op www.ravon.nl/nieuwsbriefexoten. Hier kunt u ook een inhoudsopgave, gestorteerd op (wetenschappelijke) soortnaam downloaden. Alle artikelen uit Kijk op Exoten zijn ook te downloaden via Natuurtijdschriften.nl. Zoeken op soortnaam of auteur is hier mogelijk.

Doel

Het Signaleringsproject Exoten heeft als doel vrijwilligers te enthousiasmeren uit te kijken naar exoten en waarnemingen te melden via Waarneming.nl of Telmee.nl. Ook de bijbehorende apps zijn erg handig omdat je waarnemingen in het veld meteen kunt melden:

- voor Android-toestellen ObsMapp, MijnVISmaat, NDFF Invoer, NOVA en snApp de Exoot;
- voor iPhone-toestellen iObs, NDFF Invoer, MijnVISmaat en snApp de Exoot.

Deze portals en apps werken nauw samen en zorgen ervoor dat uw waarnemingen terecht komen in de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF).

Belangrijk

Goede, actuele exotenwaarnemingen zijn interessant en belangrijk voor terreinbeheerders, natuurorganisaties, natuurliefhebbers, wetenschappers en beleidsmakers in Nederland. Af en toe geeft een exotenwaarneming aanleiding tot het verwijderen van een exotenpopulatie om de inheemse natuur te beschermen.

Colofon

Eindredactie

Jeroen van Delft, Stichting RAVON

Lay-out & Vormgeving

Kris Joosten, Stichting RAVON

Nieuwsbrief digitaal ontvangen?

Meld u hiervoor aan via www.ravon.nl/nieuwsbriefexoten

Mijn VISmaat

Waarneming.nl

